

GA EN VERKEN HET LAND...

Th.C. Vriezens reis naar Palestina
in 1924

Bob Becking
Meindert Dijkstra
Karel Vriezen

Bob Becking
Meindert Dijkstra
Karel Vriezen

Ga en verken het land...

Th.C. Vriezens reis naar Palestina in 1924

UITGEVERIJ **KOK** UTRECHT

Eerder verschenen:

M. Dijkstra en K. Vriezen (red.), Th.C. Vriezen. *Hervormd theoloog en oudtestamenticus. Studies over theologie van het Oude Testament, bijbelse theologie en godsdienst van Oud-Israël bij de honderdste geboortedag van Th.C. Vriezen*, Kampen 1999.

M. Dijkstra en K. Vriezen (red.), 'Zijt gij voor Mij niet gelijk aan de kinderen der Ethiopiërs, o kinderen Israëls...' (Amos 9:7). *Over de visie van Th.C. Vriezen op Israël en Palestina in het licht van de actualiteit van het Israëlisch-Palestijnse Conflict* (Utrechtse Theologische Reeks 54), Utrecht 2006

M. Dijkstra en K. Vriezen (red.), *Distantie en betrokkenheid. Th.C. Vriezens bijdrage aan het kerkelijk debat* (Mededelingen van de Th.C. Vriezen Stichting 1), Utrecht 2010

© 2017 Uitgeverij Kok

Postbus 13288, 3507 LG Utrecht

www.kok.nl

Opmaak: Elgraphic bv, Vlaardingen

Omslagontwerp: Garage BNO

Foto omslag: Bij Athlit, v.l.n.r. A. Bentzen, Th.C. Vriezen,

O. Eissfeldt (foto mevr. E. Bentzen)

ISBN 978 90 435 2909 9

NUR 700

Alle rechten voorbehouden.

Groet de heuvels van me,
groet de blauwe lucht...

Woord vooraf

In 1924 kreeg de jonge Theodoor Vriezen (1899-1981) de gelegenheid om voor een half jaar naar Palestina en omliggende gebieden te reizen. De situatie in het land had zich na de roerige oorlogsjaren van 1914-1918 weer eniger mate gestabiliseerd en dit was voor het Duitse archeologische instituut in Jeruzalem reden geweest om de jaarlijkse cursus te hervatten, waarin het een kleine groep theologen op zeer intensieve wijze kennis liet maken met land en bevolking van Palestina. Het accent lag daarbij op excursies te voet en te paard, tot in de verre uithoeken van het land. Na deze cursus bleef Vriezen nog geruime tijd in Jeruzalem om verder tochten te maken, waaronder een tocht naar Libanon en Syrië met teamleden van het Amerikaanse archeologisch instituut.

De ruime documentatie die van deze reis in het Archief Vriezen bewaard is, brieven, dagboeken en fotomateriaal, geeft een boeiend beeld uit de eerste hand van de reisomstandigheden, de landsbevolking, steden en dorpen, landschap en grondgebruik. Beelden uit een land dat aan het begin staat van de overgang van verhoudingen zoals die eeuwen lang geweest zijn onder het Ottomaanse bewind naar die van de nieuwe tijd die zijn intrede al gedaan heeft. Daarnaast heeft Vriezen veel gegevens verzameld over de volksgodsdienst op het “plateland”. Ervaringen die zich later zouden uitkristalliseren in zijn publicaties over de theologie van het Oude Testament, de godsdienstgeschiedenis, en over Palestina en Israël.

Voor de schrijvers betekent dit boek de afsluiting van hun werk aan het omvangrijke Archief Vriezen, dat inmiddels overgedragen is aan de bibliotheek van de Universiteit Utrecht. Zij danken de Th.C. Vriezen Stichting voor Oudtestamentisch onderzoek in Utrecht en de universiteitsbibliotheek voor de ondersteuning bij de voorbereiding van de publicatie.

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK 1. Naar Jeruzalem	Karel Vriezen
1.1 Aankomst in Port Said en doorreis naar Jeruzalem	13
1.2 Jeruzalem: eerste indrukken	17
1.3 Jeruzalem: vervolg	20
1.4 Duitse protestantse gemeentes, kolonies en diaconaal-missionaire instellingen in Jeruzalem en Palestina.	22
HOOFDSTUK 2. Het studieprogramma	Karel Vriezen
2.1 Het Deutsches Evangelisches Institut für Altertumswissenschaft	24
2.2 Albrecht Alt	25
2.3 Lehrkurs 1924, programma en deelnemers	28
2.4 Chalil Raad	30
2.5 De American Schools of Oriental Research in Jeruzalem (ASOR)	32
2.6 William Foxwell Albright	32
HOOFDSTUK 3. Excursies in het land: enkele verkenningen	Karel Vriezen
3.1 De excursies in het land	34
3.2 Een bruiloft in Jifna	34
3.3 Het pelgrimsfeest van Nabi Rubin	36
3.4 Dorpen en kleine steden onderweg: Bet Fajjar	38
3.5 Fellahs	42
3.6 Bedoeïenen	45

- 3.7 Effendi's, fellahs en bedoeïenen 48
- 3.8 Joodse kolonies 49
- 3.9 Templer kolonies 50
- 3.10 Kloosters, gastenverblijven en hotels 50
- 3.11 Archeologie en historische geografie 52
- 3.12 Heiligdommen 54
- 3.13 Ambachten 56

HOOFDSTUK 4. Excursies in en om Jeruzalem Karel Vriezen

- 4.1 In de Oude Stad van Jeruzalem: monumenten 59
- 4.2 Rondom de Oude Stad: monumenten en archeologische vindplaatsen 61
- 4.3 De Skopusberg en de Olijfberg ten oosten van de stad 63
- 4.4 Na de Lehrkurs: nog enkele monumenten in en om Jeruzalem 65
- 4.5 De Hebreeuwse universiteit 67

HOOFDSTUK 5. Excursies in het land Karel Vriezen

- 5.1 De excursies met het DEI. Het bergland ten zuiden van Jeruzalem. Judea 69
- 5.2 De excursies met het DEI. Het zuidelijk deel van het Jordaandal en de Dode Zee 77
- 5.3 De excursies met het DEI. Ten noorden van Jeruzalem: het bergland van Samaria, het Jordaandal, Galilea en de kustvlakte 79
- 5.4 De excursies met het DEI. Tocht per auto naar Beersheba 89
- 5.5 De excursies met ASOR. De zuidelijke kustvlakte en de westelijke Negev 89
- 5.6 Negendaagse autoreis met ASOR naar Libanon en Syrië 93

HOOFDSTUK 6: Terugreis Karel Vriezen

- 6.1 Negen dagen in Egypte 97
- 6.2 Terugblik 99

HOOFDSTUK 7: "Op de hoogtes en onder elke groene boom...".
Theodoor Vriezen over de folklore van Palestina en
de Palestijnse heiligdommen Meindert Dijkstra

- 7.1 Inleiding 101
- 7.2 De Lehrkurs en de verwerking ervan in de eerste jaren 103

- 7.3 Tawfiq Canaan (1882-1964) 113
- 7.4 Beschrijving van het bezoek aan Nabi Rubin 114
- 7.5 Vriezens kijk op het verschijnsel van de Palestijnse heiligdommen en folklore 121
- 7.6 Vriezen over folklore en volksgodsdienst in zijn latere werk 126
- 7.7 Wat late vruchten geplukt uit zijn folkloristische observaties 128
- 7.8 Tot slot 137

HOOFDSTUK 8: Gemeenschapsvormen. Over de invloed van Vriezens reis naar Palestina op zijn Hoofdlijnen Bob Becking

- 8.1 Inleiding 139
- 8.2 Een geheel nieuwe wereld 139
- 8.3 Geleidelijke omslag 142
- 8.4 Geleefd geloof 143
- 8.5 Ondervonden heiligheid 145
- 8.6 Pedersen: Israel its Life and Culture 147
- 8.7 Een extra dimensie in de Hoofdlijnen 149
- 8.8 Tenslotte 150

Kaarten

- Kaart 1: Egypte 153
- Kaart 2: Jeruzalem omstreeks 1924 154
- Kaart 3: Palestina, Libanon en Syrië en insets 155
- Kaart 4: De noordelijke kustvlakte 156
- Kaart 5: Galilea en het Jordaandal 157
- Kaart 6: Centrale kustvlakte en bergland 158
- Kaart 7: Centraal bergland, Jordaandal en Dode Zee 159
- Kaart 8: Zuidelijke kustvlakte en westelijke Negev 160
- Kaart 9: Centraal bergland en heuvelland (Judea) 161

Plaatsnamen bij kaarten 2, 4-9 163

Verantwoording van foto's 169

Bibliografie 171

HOOFDSTUK 1

Naar Jeruzalem

Karel Vriezen, Utrecht

1.1 Aankomst in Port Said en doorreis naar Jeruzalem

In de roeiboot ziet Theo Vriezen hoe de roeiers de boot in de drukte naar de wal toe manoeuvreren. Daarachter begint de Oriënt, die zal hij in het komend half jaar gaan verkennen. Als hij eenmaal aan land gestapt is, opent zich die nieuwe wereld werkelijk voor hem: Port-Said! Op de kade is het een drukte van belang, dragers en gidsen verdringen zich om hem heen. Een heeft zich al gauw van zijn koffers meester gemaakt. Venters prijzen luidkeels hun waren aan en ook schoenpoetsertjes laten zich niet onbetuigd. De drager volgt hem door het douanekantoor, naar het *Health Office* voor een gezondheidsverklaring, naar het reisagentschap van Cook en tenslotte naar Hotel de la Poste, om de bagage in bewaring te geven. Daar toont de drager zich zeer verongelijkt over de fooi die hij krijgt, wat later nog een staartje zal krijgen.

't Was 4 augustus 1924. Een week eerder was Theo met de trein uit Rotterdam vertrokken naar Genua. De eerste dag waren de harde houten banken in de 3^e klas hem zo slecht bevallen, dat hij de volgende dag vanaf Bazel 2^e klas reisde. In Genua schepte hij in op de S.S. "Rembrandt", die naar Batavia voer en onderweg een halve dag in Port Said voor anker zou gaan.

Eerder dat jaar had Theo de theologische studie in Utrecht afgerond met zijn proefpreek en het kerkelijk examen, en daarna was hij beroepen tot predikant door de Hervormde gemeente in Tubbergen.

Maar ongeveer op hetzelfde moment had hij – op aanbeveling van de Utrechtse hoogleraar H.Th. Obbink – ook een uitnodiging ontvangen om deel te nemen aan de *Lehrkurs* in Palestina, die van augustus tot oktober gegeven zou worden door het beroemde *Deutsches Evangelisches Institut für Altertumswissenschaft des Heiligen Landes* in Jeruzalem. Daarop had men in Tubbergen besloten zijn intrede als de nieuwe predikant in die gemeente uit te stellen tot februari 1925, zodat hij eerst de reis naar Palestina zou kunnen maken.

Die eerste dag in de Oriënt krijgt hij heel wat nieuwe indrukken te verwerken. De stad Port Said (Krt 1) is tijdens de aanleg van het Suezkanaal (1858-1869) gebouwd, als havenstad aan de noordelijke ingang van het kanaal. Daarom vertoont de stad in aanleg eigenlijk een Europees karakter met brede rechte straten. De mensen die hij er om zich heen ziet, komen kennelijk van over de hele wereld. Naast de winkeliers, voerlui, straatventers en schoenpoetsertjes in lokale kleding, gaan de Egyptische heren gekleed in een pak met een fez, hun vrouwen gaan in het zwart. Maar Theo merkt dat er om hem heen ook veel Frans en Engels wordt gesproken, en die heren gaan meestal in uniform met tropenhelm, hun dames – en vaak ook kinderen – zijn gekleed volgens de Europese mode. Voor een Hollandse jongeman, die eigenlijk nog nooit buiten Midden-Nederland is geweest, is het allemaal nieuw. En waar hij zich het meest over verbaast is dat er in de bazaar van Simon Artz zelfs Nederlands wordt gesproken en dat je in verschillende winkels met Nederlands geld terecht kunt, niet helemaal verwonderlijk in een havenstad waar regelmatig schepen op weg van en naar Nederlands-Indië aanleggen.

Enkele medereizigers van de boot zijn voor een paar uur ook aan wal gegaan en samen met hen bezichtigt hij die ochtend de stad. Rond 12 uur moeten zij weer aan boord voor het vervolg van hun reis. Theo zwaait ze nog uit in de haven, maar als hij vervolgens naar het hotel terugkeert, vindt hij onderweg de drager van die ochtend tegenover zich, nu in gezelschap van nog een man, die hem de weg verspert en dan zit er voor hem weinig anders op dan een aanvulling op die eerdere fooi te geven. Gelukkig blijkt even later dat je op het terras van het hotel een Amstelbier kunt bestellen, een klein lijntje met Nederland dat inmiddels al zo ver weg is.

Later die dag begint de laatste etappe van de heenreis, nu weer per trein, om 6 uur 's avonds vanaf het station in Port Said. De aankomsttijd in Jeruzalem is de volgende ochtend om 10 uur, onderweg twee keer overstappen, in el-Kantara (Krt 1) en in Lydda (Krt 6:66). Gelukkig is er op het station in el-Kantara iemand van het reisbureau Cook aanwezig die Theo helpt bij de bagagecontrole, op de veerpont over het Suezkanaal en door de paspoortcontrole aan de overkant, in el-Kantara-Oost. De trein naar Palestina zal daar pas over vier uur aankomen. Om de wachttijd op het verlaten stationnetje te overbruggen besluit hij te gaan eten samen met een Amerikaan, die hij al eerder op het station in Kantara-West even heeft gesproken. Het is een heer, die het op zijn oude dag wel eens tijd vindt worden om nog een wereldreis te maken en ook op weg is naar Jeruzalem. Ze lopen naar een klein hotel, ongeveer een kilometer verderop. Om hen heen valt de avond over de woestijn. Langzaam maakt de avondlucht plaats voor een heldere sterrenhemel en is er bijna geen ander geluid meer dan dat van het zachte praten van enkele mensen, en af en toe van een paar Arabische jongens, kennelijk op weg naar huis, die zachtjes zingen. Dat klinkt heel eigenaardig, klagend en lang gerekt, met maar heel weinig tonen en in een onbekende toonaard, de weidse verlatenheid krijgt daarmee als het ware een eigen geluid.

De reis daarna, in de 2^e klas, is niet heel comfortabel. De banken staan of vol met allerhande bagage, of medereizigers hebben zich er languit op uitgestrekt. Van slapen komt niet veel terecht als je niet meteen een plaatsje veroverd hebt. Theo onderhoudt zich tijdens de rit met verschillende mensen, Egyptenaren en Palestijnen, allen spreken ze wel diverse Europese talen. De trein stopt herhaaldelijk onderweg in de Noord-Sinaï. Doorgaans zijn het mensen van de 3^e klas, die dan uit of in stappen. En als hij uit het raam kijkt ziet hij hoe uitgestapte passagiers als schimmen in het duister verdwijnen, of hoe iets verderop tenten staan, waarbij een vuurtje brandt. De dag breekt aan als ze ongeveer bij de grens van Palestina zijn. Rafah is het eerste station, daarna Gaza, Isdod, Rehobot en tenslotte Lydda. Het daglicht geeft gaandeweg meer en meer kleur aan het landschap, dat aanvankelijk nogal dor en kaal is met kudden kamelen

en schapen, maar naar het noorden toe steeds vruchtbaarder wordt met groene landerijen.

Eenmaal op het perron van Lydda kan Theo zijn opwinding nauwelijks de baas: hij heeft voet gezet op de bodem van Palestina! Maar veel tijd is er niet, want al vrij snel komt de trein uit Jaffa binnen, waarmee ze verder kunnen naar Jeruzalem. Kijkend door het raam ziet hij het landschap voorbij glijden. Theo heeft er al veel over gelezen, maar om het nu met eigen ogen te zien is een hele belevenis! Een van de passagiers vertelt waar ze allemaal langs komen: door het dal van de beek Sorek, langs het graf van Simson, en tenslotte gaat het de bergen in. De trein stopt herhaaldelijk bij kleine nederzettingen, als laatste bij het dorpje Battir. Vlak buiten Jeruzalem stopt het echter, de locomotief kan de wagens niet tegen de helling op krijgen, en de machinist laat de trein terugzakken om meer vaart te kunnen maken. Later gebeurt het nog een keer, wat voor sommige passagiers aanleiding is hun ongenoegen te uiten over die Engelsen, die volgens hen veel te licht materieel hebben ingezet op het spoor.

Als ze eindelijk op het station van Jeruzalem (Krt 2:50) aangekomen zijn, biedt een van de medepassagiers aan de Amerikaanse wereldreiziger naar het Grand New Hotel te begeleiden. Theo kan met hen mee in het rijtuig tot aan het hotel, dat direct achter de Jaffapoort (Krt 2:11) binnen de ommuring van de Oude Stad ligt. Van daar brengt een drager van het hotel Theo met z'n bagage verder naar het pension waar hij de komende maanden zal wonen: het *Preussischer Johanniterhospiz* (Krt 2:8), kortweg het Duitse *Hospiz*. Die eerste gang door de stad brengt teveel nieuwe indrukken met zich mee om allemaal meteen op te nemen: de vele koetsen en het luxueuze toeristenhotel bij de stadspoort, en dan door de soek (de oosterse markt), eerst over de trappen van de Davidstraat naar beneden, dan de Christenstraat door en aan het eind rechtsaf de Khoṭ al-Khanṭah (al-Khanqa straat) in, tot waar vlak voor de kruising met de Khan az-Zeit een trap omhoog leidt naar de ingangspoort van het Duitse *Hospiz*. Onderweg is er de drukte in de nauwe straatjes, de kruidige geuren, de sjouwers, de pakezels, de brood- en de waterventers, het lawaai uit werkplaatsen, de wervende aanroepen van de winkeliers of van de buitenlui die hun waren zo- maar langs de kant van de straat hebben uitgestald, en dan ... dan

treedt hij door een poort in de voorhal van zo'n Arabisch huis, en daar valt ineens al dat straatruimter weg. Theo is op zijn bestemming aangekomen en blij dat hij niet meer verder hoeft te reizen.

1.2 Jeruzalem: eerste indrukken

Voor een Nederlandse jongeman die in 1924 op zijn eerste buitenlandse reis in Jeruzalem arriveert, is het alsof hij een heel nieuwe wereld binnenkomt, ook al heeft hij zich in de bibliotheken thuis goed op de stad voorbereid. Zo blijkt uit Theo's brieven en dagboek aantekeningen van de eerste weken. In tegenstelling tot Port-Said, dat dan nog een enigszins Europese sfeer ademt, is de Oude Stad van Jeruzalem een typisch Oosterse stad. Omgeven door eeuwenoude stadsmuren is deze stad gebouwd op enkele heuvels, waardoor de straatjes soms kronkelig zijn of met treden erin aangelegd zijn. Maar ook de rechte, doorgaande straten zijn vaak zo smal dat transport met auto of paard-en-wagen onmogelijk is. Die moeten buiten de stadspoorten gestald worden. In veel van de straten en steegjes is het een leven van belang en moet je oppassen niet van de sokken gelopen te worden door ezels of kamelen, die met hun last op de rug of hangend ter weerszijden nauwelijks ruimte laten voor voetgangers. Hun bestuurders hebben alle aandacht nodig met die brede gevaarten de voor de winkels uitgestalde waren niet omver te lopen. Of je wordt opgeschrikt door de luide uitroep *auwa auwa* van sjouwers achter je, die met een indrukwekkende last op de rug zigzaggend hun weg zoeken door de menigte. Ook de waterdragers, die huishoudens door de hele stad regelmatig van water voorzien – er is dan nog geen waterleiding en lang niet alle huizen hebben een waterput – vinden hun weg in het gewoel. Zij halen in een zak gemaakt van een dichtgenaaide geitenhuid op de rug het water vanuit centrale waterputten, zoals die op de Haram al Sharif (het Tempelplein). Het valt Theo op, dat deze mensen, hoewel ze kennelijk erg laag op de sociale ladder staan, doorgaans toch goed gemutst zijn. En ook van de kleurrijke limonade- en waterverkopers (met een grote glazen kruik in koper gevat op de rug) is hij onder de indruk.

Dit is een kosmopolitische stad, maar in tegenstelling tot Port-Said, gaat het in Jeruzalem vooral om een mengelmoes van bewoners met een niet-Europese achtergrond. Het onderscheid in kleding valt op. Zo gaan de lokale moslims, die verreweg de meerderheid vormen in de Oude Stad, in *kaffieh*, *tarboesj* en kleurig onderkleed (boeren), of met éénkleurige *abaya* (bedoeïenen), hun vrouwen in het zwart met een zwarte, witte of bonte hoofddoek of sluier. Slechts enkelen dragen Europese kleding en een fez. Christenen en Joden zijn er ongeveer evenveel in de binnenstad. De laatstgenoemden wonen van oudsher in Jeruzalem of zijn geïmmigreerd uit Oost-Europa, Jemen, Spanje, Iran enz., en vallen o.a. op door hun pelsmuts en overkleed. Bij de christenen zijn het vooral priesters, monniken en nonnen van de diverse westerse, Oosters-orthodoxe en Afrikaanse kerken, die allen verschillende pijen en hoofddeksele dragen, maar er lopen ook vertegenwoordigers van verschillende protestantse gemeentes in de stad tussendoor. Op straat kun je dan ook met vele talen terecht. En in deze mengelmoes van mensen zijn de oosterlingen vaak een toonbeeld van kalmte, en zitten in een rijtje op stoelen of op lage krukjes langs de kant van de straat van hun waterpijp, koffie of thee te genieten (foto 3), of spelen triktrak, terwijl anderen zich op het harde stenen plaveisel uitgestrekt hebben om een uiltje te knappen. Al met al is in de Oude Stad het Europese karakter nog nauwelijks doorgedrongen, of het moest zijn dat de vrouwen hier – in tegenstelling tot vaak nog op het “platteland” – geen traditionele aardewerkkruiken meer dragen om water te halen, maar petroleumbussen, en dat er ook Engelse officieren tot het straatbeeld behoren en daartussen af en toe toeristen.

In de soeks is het altijd druk, met allerhande winkels en ook werkplaatsen van schoenmakers, bakkers, houtbewerkers en kleermakers, en daar tussendoor nog de straatverkopers en de landslieden, die iedere ochtend met hun waren naar de stad komen. Voor westerlingen is het opvallend dat heel wat ambachten in een of enkele straten bijeen te vinden zijn, zoals de slaggers, de timmerlieden, de edelsmeden. Op een enkel punt in de stad is nog een karavanserai in gebruik, waar op de binnenplaatsen kamelen af- en opgeladen worden en hun drijvers overnachten. Veel van de straten zijn overdekt.

Dagboek van een reis door het land van de Bijbel

Na zijn studie theologie in Utrecht en voordat hij hervormd predikant werd, bezocht de latere oudtestamenticus Theo Vriezen in 1924 Palestina. Doel van de reis is deelname aan de *Lehrkurs*, een programma van het Duitse archeologische instituut in Jeruzalem om theologen kennis te laten maken met het land van de Bijbel, de archeologie en de bevolking. Van deze reis heeft Theo Vriezen een dagboek bijgehouden. Daaruit heeft hij geput voor allerhande publicaties in de jaren twintig van de vorige eeuw. Uit de dagboeken en de artikelen komt een theoloog naar voren die onder de indruk is van het land en zijn bewoners, waarmee hij tijdens de lange tochten – meestal te paard – in contact komt. Deze ontmoeting heeft hem gestempeld. Zijn reis heeft hem de ogen geopend voor de volksreligie van Palestina en voor de gemeenschapszin van haar bewoners. Dit boek neemt de lezers mee op reis en wil laten zien hoe de ontmoeting doorgewerkt heeft in zijn latere wetenschappelijke werk. Tientallen authentieke foto's van het toenmalige Palestina maken dit boek tot een uniek tijdsdocument.

Bob Becking, Meindert Dijkstra en Karel Vriezen waren verbonden aan de vakgroep Oude Testament en Hebreeuws van de voormalige Theologische Faculteit van de Universiteit Utrecht.

KOK